

Çevreci Tüketim Davranışlarının Değer-İnanç-Norm Kuramı Temelinde İncelenmesi

Ufuk AY¹

Öz

Bu araştırmanın² amacı çevreci tüketim davranışlarını Değer İnanç Norm kuramı temelinde açıklamaktır. Konu ile ilgili pek çok uluslararası yayın yapılmış olmasına rağmen yerli literatürde çevreci tüketim davranışını Değer-İnanç-Norm kuramı temelinde açıklamaya çalışan çok az çalışma olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Nicel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada kolayda örnekleme yoluyla seçilen 381 adet üniversite öğrencisine anket uygulanmış ve değerlerin, inançların ve normların çevreci tüketim davranışı üzerindeki etkisi bir dizi regresyon analizi ile sınanmıştır. Bulgular genel olarak değerlerin inançlar, inançların normlar, normların da çevreci tüketim davranışı üzerinde etkisi olduğunu iddia eden DİN kuramını destekler niteliktedir. Ayrıca yüklenen sorumluluk değişkeninin sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde kısmi, kişisel normların ise yüklenen sorumluluk ve çevreci tüketim davranışları arasındaki ilişki üstünde tam aracı (mediatör) etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Norm-Aktivasyon Kuramı, Değer-İnanç-Norm Kuramı, Yeşil Pazarlama, Yeni Çevresel Paradigma, kişisel normlar

¹ Araştırma Görevlisi, KTO Karatay Üniversitesi, ufuk.ay@karatay.edu.tr

² Bu araştırma yazarın 2012 yılında kabul edilen “Yeşil ürün satın alma davranışının değer-inanç-norm kuramı temelinde incelenmesi” isimli yüksek lisans tezi temel alınarak oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan veriler bahsi geçen tez için toplanmış olup 2012 yılına aittir.

Geliş Tarihi / Received: 29.10.2016 Kabul Tarihi / Accepted: 23.05.2017

The Examination of Enviroment-Friendly Consumption Behaviors on the Basis of Value-Belief-Norm Theory

Abstract

The purpose of this study is to explain enviroment-friendly consumption behaviors on the basis of Value-Belief-Norm theory. Although there are many international publications on enviroment-friendly consumption behaviors, there are a few articles trying to explain the issue on the basis of Value-Belief-Norm theory in the local context. In this study used quantaive method, the questionnaire survey was apply to 381 undergraduete student selected through convenience sampling. After that, the effect of values, belief and norm on enviromently-friendly consumption behaviour was tested with a series of regression anaysis. The results generally support VBN teory claiming that values, belief, norm and behavior have an sequential effect on each other. Moreover, it was found the fact that while ascription of responsibility had partially mediated relationship between awareness of consequences and personal norms, personel norms had completely mediated relationship ascription of responsibility and enviroment-friendly consumption behaviors.

Key words: Norm-Activation Theory, Value-Belief-Norm Theory, Green Marketing, New Ecological Paradigm, personel norms

Giriş

Çevresel problemlerinin özellikle insanların eylemleri vasıtasıyla gerçekleştiğine yönelik farkındalık giderek artmaktadır (Schultz vd., 2005). Kişilerin çeşitli eylemleri neticesinde ortaya çıkan ve bozucu nitelikteki çevresel etkileri bilmesi, bu bozucu etkilerin iyileştirilmelerine katkı vermesi ve bu etkiler hakkında öğrendiklerini farklı insanlarla paylaşmasının ekolojik zekayı arttıracacağı savunulmaktadır (Goleman, 2010:51). Konunun bir diğer boyutu da bireyin bu çevresel yıkımın meydana gelmesinde kendini ne derece sorumlu hissettiğidir. Özellikle çevre ve psikoloji alanında yapılan akademik çalışmalar insanın eylemlerinin doğaya yönelik bozucu etkilerinin farkında olma ve bu etkilerin

ortaya çıkmasından ötürü sorumluluk hissetme düzeyinin arttıkça çevre dostu eylemler sergileme oranının da artış gösterdiğini ortaya koymuştur (Hopper ve Nielsen, 1991; Menzel ve Bögeholz, 2010; Guagnago vd., 1994; Steg vd., 2005).

Bu açıdan çevre dostu davranışlar sergilemenin gerek içinde yaşadığımız toplumun refahı gerekse doğanın sürdürülebilirliği açısından ne derece önemli olduğu ortadadır. Uzun yıllardır bu kritik hususun bilincinde olan akademi, kişiyi çevre dostu davranmaya iten davranışların arka planında yatan mekanizmaları çözümlmek için sosyo-psikolojik boyutlara sahip teoriler geliştirmiştir. Bu teorilerden en çok ses getirenlerinin ise Schwartz (1977) tarafından geliştirilen Norm- Aktivasyon teorisi ile Değer-İnanç-Norm kuramı (Stern vd., 1999; Stern, 2000) olduğu söylenebilir. Uluslararası literatürde çevreci davranışı Norm-Aktivasyon ve Değer-İnanç-Norm kuramı ile açıklamaya çalışan pek çok çalışma olduğu gibi (Onwezen vd., 2013; Stern vd., 1999; Stern, 2000; Steg vd., 2005; De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008; Yeboah ve Kablowitz, 2016; Kim vd., 2016; Zhang vd., 2013) çevreci davranışların daha iyi bir açıklaması için gurur ve suçluluk duyguları ile (Han, 2014; Onwezen vd., 2013; Han vd., 2016) planlanan davranış teorisi (Han, 2014) ve beklenti teorisini (Kiatkawsin ve Han, 2017) bu teorik formasyona dahil eden çalışmalar da mevcuttur. Bununla beraber Türkiye gibi su, hava, gürültü kirliliği, atık ve erozyon problemlerinin çevre sorunu olarak başı çektiği (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014) bir ülkede, çevreci davranışları Dervişoğlu vd. (2009) ile Şahin (2013)'in yaptığı çalışma haricinde, sosyo-psikolojik olarak açıklamaya çalışan akademik çalışmaların neredeyse hiç olmadığı göze çarpmaktadır. Dolayısı ile temel amacı çevresel olarak önem arz eden davranış türlerinden olan çevreci tüketim davranışlarını Değer-İnanç-Norm kuramı temelinde açıklamak olan bu çalışma ulusal literatürdeki bu başlığı doldurması bakımından önem taşımaktadır.

Kavramsal altyapı

Prososyal davranış sonucu itibariyle başka insanların fayda gördüğü herhangi bir davranış türü olarak tanımlanabilir (Aronson vd., 2005'den ak-

taran De Groot ve Steg, 2009). Çevresel olarak önem arz eden davranışların tüm canlıların içinde yaşadığı ekosisteme dönük olumlu etkileri göz önüne alındığında prososyal bir yönü olduğu su götürmez bir gerçektir. Stern (2000)'e göre çevresel olarak önem arz eden davranış onun çevre üstünde oluşturduğu etki ile tanımlanabilir. “Bir davranış doğadan sağlanan enerji yahut materyalin mevcudiyetini ve ekosistem ya da biyosferin yapı ve dinamiklerini değişikliğe uğrattığı ölçüde çevresel olarak önem taşır” (Stern, 2000:408). Literatürde bu tip davranışlardan bazen çevreci davranış, bazen çevre dostu davranış bazen de çevresel olarak önem arz eden davranış olarak bahsedilmiş olsa da bu kullanımların hepsi birbirini ikame edebilir bir nitelik taşır.

Norm-Aktivasyon Kuramı (NAK)

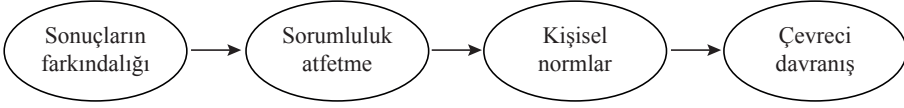
Çevresel psikoloji ve çevresel eğitim araştırmalarında çevreci davranış türlerini sosyo-psikolojik teoriler kullanılarak açıklamaya dönük pek çok teşebbüs vuku bulmuştur (Menzel ve Bögeholz, 2010). Bunlardan biri Schwartz (1977)'nin geliştirdiği *Norm-Aktivasyon Kuramıdır*. Kuram çevre ile ilgili davranışları açıklama bağlamında pek çok kez kullanılmasına rağmen (Hopper ve Nielsen, 1991; Guagnago vd., 1994; De Groot ve Steg, 2009; Dervişoğlu vd., 2009; Onwezen vd., 2013; Han, 2014) başlangıçta genel itibariyle pro-sosyal davranışı açıklamak için geliştirilmiştir (Harland vd.,2007). Schwartz'ın norm aktivasyon kuramı altruistik (diğergam) davranış ve niyeti prososyal (sonucu itibariyle başka insanların fayda gördüğü herhangi bir davranış türü) bağlamda araştırmak için geliştirilmiştir. Kuramda altruistik davranış, bireyin kendi çıkarından ziyade başka insanların mutluluğunu öncelikli olarak dikkate alarak gerçekleştirdiği davranış türü olarak tanımlanır (Schwartz,1977). Norm-Aktivasyon kuramı altruistik davranışın güdüleyicisi olarak kişisel normlar, sorunun/sonuçların farkındalığı ve sorumluluk atfetme kavramlarını görmektedir (Zhang vd.,2013).

Norm aktivasyon sürecinde, kişisel normlar çevresel karar verme süreci ve davranışına yönelik anlayışımızı geliştiren temel bir değişkendir (Harland vd.,1999; Zhang vd.,2013). Kişisel normlar spesifik bir davranışda

bulunma veya bundan kaçınmaya yönelik hissedilen ahlaki bir zorunluluk hissi olarak tanımlanır (Schwartz ve Howard,1981). Schwartz (1977) kişisel normların niyet değil de ahlaki bir zorunluluk hissi olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Harland vd. (1999) kişisel normların, içselleştirilmiş değerlere bağlılığı yansıttığını ve belirli bir davranış biçimine katılmak için kişisel bir zorunluluk hissi olarak deneyimlendiğini vurgular. Kişisel normlar çeşitli biçimlerde tanımlanmalarına rağmen, araştırmacılar arasında kişisel normların ahlaki bir zorunluluk hissi içerdiğine yönelik bir uzlaşma mevcuttur (Han vd.,2016)

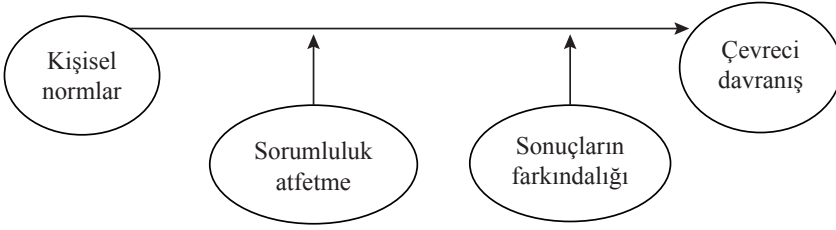
Kişinin prososyal olarak davranmadığı takdirde başkaları veya kişinin değer verdiği herhangi bir şeye yönelik meydana gelecek olumsuz sonuçların bilincinde olma hali olarak tanımlanan “*sorunun veya sonuçların farkındalığı*” ve prososyal olarak davranmamanın sonucunda ortaya çıkacak olumsuz sonuçlardan sorumlu olma hissi olan “*yüklenilen sorumluluk*” ise altruistik davranışı açıklamak için geliştirilen ikinci ve üçüncü kavramlardır (De Groot ve Steg, 2009).

Literatürde Norm Aktivasyon Kuramı’nın iki farklı yorumunun olduğu göze çarpmaktadır (De Groot ve Steg, 2009). Bu yorumlardan biri NAK’ın aracı (mediatör) bir model olduğu şeklindedir. NAK’ın bu yorumuna göre yüklenilen sorumluluk değişkeni sonuçların farkındalığı değişkeni ile kişisel normlar değişkeni arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahipken, kişisel normlar ise yüklenilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir (Onwezen vd., 2013; Han,2014; Stern vd., 1999; De Groot ve Steg, 2009). Bu modele göre norm aktivasyonu bireyler kendi davranışlarının başkalarının veya çevrenin refahına yönelik olumsuz sonuçlar ürettiğinin farkında olduğunda ve bu sonuçlara yönelik bazı sorumluluklar yüklendiklerinde gerçekleşir (Harland vd.,1999). Bu şartları sağlayan kişisel norm aktive edilmiş olarak değerlendirilir ve davranışı tetikleyen ahlaki bir zorunluluk hissi meydana getirir (Bamberg vd.,2007; Harland vd.,1999). Şekil 1’de NAK’ın aracı modeli resmedilmiştir.

Şekil 1. NAK'ın aracı modeli

NAK'ın diğer bir yorumu ise bu modelin düzenleyici (moderatör) bir model olduğudur (Hopper ve Nielsen,1991; Schwartz ve Howard,1980). Bu yoruma göre kişisel normlar ve çevreci davranış arasındaki ilişki sonuçların farkındalığı ve yüklenilen sorumluluk düzeyi yüksek olduğunda daha kuvvetli bir hale gelmektedir. Şekil 2'de NAK'ın düzenleyici modeli resmedilmiştir.

Şekil 2. NAK'ın düzenleyici modeli

Değer-İnanç-Norm Kuramı (Din)

NAK temel alınmak suretiyle çevreci davranışları açıklamak için geliştirilen bir diğer kuram ise Değer-İnanç-Norm kuramıdır (Stern vd., 1999; Stern, 2000). Değer teorisi (Schwartz,1994) ve yeni çevresel paradigmayı (Dunlap ve Van Liere, 1978; Dunlap vd., 2000) norm aktivasyon modeline bağlayan Stern vd. (1999) DİN teorisini geliştirmiştir. DİN teorisi özel olarak çevre dostu davranışları ve niyetleri açıklamak amacıyla dizayn edilmesi ve çevrecilikle ilgili pek çok temel konsepti içermesi bakımından (değerler ve yeni çevresel paradigma) norm aktivasyon kuramının çevresel niyet ve davranışı daha iyi açıklayan bir versiyonudur (Oreg ve Katz-gerro,2006; Stern 2000).

DİN kuramının önerdiği modelin başlangıç kısmında değerler yer almaktadır. Değer; kişilerin yaşamında onlara rehberlik edici bir ilke olarak hizmet eden, spesifik durumları aşan ve önem sırası değişiklik gösteren arzu edilebilir amaçlar olarak tanımlanabilir (Schwartz, 1994; Schwartz, 2006). Schwartz (1994)'ün değer teorisi 4 farklı değer boyutu içerir. İlk boyut çevre ve biyosferin önemini vurgulayan biyosferik değerler ve bencil bir yönelimden uzak durup başkalarının faydasını göz önünde tutan altruistik değerler gibi değer yönelimlerini içeren öz-aşkınlık (self-transcendent) boyutudur. Bir diğer boyut ise bireyin kişisel çıkar ve faydasını maksimize etmeyi vurgulayan egoistik değerler benzeri değer yönelimlerini içeren öz-genişletim (self-enhancement) boyutudur. (De Groot vd., 2007; Stern,2000). Diğer boyutlar ise yeniliğe açıklık ve muhafazakarlık boyutudur. (Schwartz,1994)

DİN kuramının, çevreci davranışı etkileyen faktörler sıralamasında değer grubundan sonra inanç grubu gelmektedir. Bu grup içindeki değişkenlerden biri bireylerin insan ve doğa arasında algıladığı bağlantı hakkındaki genel inançları ifade etmekte olan ekolojik dünya görüşüdür. Bu ekolojik dünya görüşü çevreci normlardan daha geniş bir kavram olarak görülür çünkü bu dünya görüşü spesifik bir bağlama özgü olmayan daha geniş bir eğilimi içerir. (Dunlap vd., 2000; Van Riper ve Kyle, 2014). 1978 yılında yayınlanan ve 2000 yılında revize edilen Dunlap ve Van Liere 'in “Yeni Çevresel Paradigma” ölçeği bahsedilen bu ekolojik dünya görüşünü ve çevreci yönelimleri ölçmek için yaygın olarak kullanılan bir ölçektir (Dunlap vd., 2000: 425). “Yeni Çevresel Paradigma” insan etkinliklerinin çevreye zararlı sonuçlarına yönelik bir dünya görüşüdür ve çevre sorunlarının daha genel sonuçlarına yönelik inançları temsil etmektedir” (Dervişoğlu vd., 2009: 51). İnanç grubunun diğer faktörleri ise NAK'tan alınan sonuçların farkındalığı ve sorumluluk atfetme faktörleridir. Kuramın son boyutunu ise NAK'ta olduğu gibi kişisel normlar oluşturmaktadır.

Stern vd.(1999)'nin geliştirdiği bu kurama göre kişinin sahip olduğu bazı değerler, doğaya ilişkin bir takım inançları içeren ekolojik bir dünya görüşünün ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Bu ekolojik dünya görüşü

yeni çevresel paradigma olarak adlandırılır. Yeni çevresel paradigma kişinin faaliyetlerinin diğer insanlara ve doğaya çeşitli şekillerde zarar verdiğine yönelik bir bilinç halini tetikler (sonuçların farkındalığı). Bu bilinç hali ise kişinin ortaya çıkan çeşitli çevresel zararlara yahut çevre problemlerine yönelik bir sorumluluk hissetmesine sebep olur (Atfedilen sorumluluk). Bu tarz bir sorumlulukla yüklenen birey çevreye faydalı bir takım eylemlerde bulunma yahut çevreye zararlı bazı eylemlerden vazgeçmeye yönelik ahlaki bir zorunluluk duygusu hisseder (kişisel norm). Bu zorunluluk hissi de çevre dostu davranışın yahut böyle bir niyetin ortaya çıkmasına sebebiyet verir.

DİN kuramı her ne kadar başlangıç noktası olarak Schwartz (1994,2006)'ın değerler sınıflandırmasını baz alsada değerlerin çevreci inançlar ve davranışlar üstündeki etkisini daha farklı değerlendirir. NAK'a göre çevreci davranış gibi bir prososyal davranışın ortaya çıkması, kişinin bencil olmayan, altruistik bir değer türünü benimsemesi, bu prososyal davranışı gerçekleştirmede bu durumun diğer insanlar için ne gibi sonuçlar doğuracağını farkında olması ve diğer insanların aleyhine olarak ortaya çıkacak sonuçlar için sorumluluk hissetmesine bağlıdır. Burada dikkati çeken nokta kişinin prososyal bir davranış türünü benimserken daima başka insanların çıkarını akılda tutması ve bencil bir yönelim benimsememesidir. Fakat DİN kuramında çevreci davranışlar gibi prososyal davranışların ortaya çıkması yalnızca altruistik motivasyonlarla açıklanmaz. Altruistik değerlerin yanı sıra, doğanın yalnızca insanlara faydalı olduğu ölçüde değil kendi varoluşundan ötürü değerli olduğunu savunan biyosferik değerler hatta, çevreci bir davranış sergilediği takdirde bunun en başta kendisi için fayda sağlayacağını göz önüne almak suretiyle benimsenen egoistik (bencil,öz-genişletimci) değer yönelimleri dahi çevreci davranışın ortaya çıkışında rol oynayabilir (Stern vd.,1999).

İlgili literatür

Stern (2000) çevresel olarak önem arz eden davranışları 4 farklı grupta toplamıştır. Bu gruplar; çevresel aktivizm, kamusal alanda aktivist ol-

mayan davranış, özel alan çevreciliği ve örgütlerde davranıştır. Çevresel duyarlılığı arttırmak için yapılan çeşitli gösterilere katılmak bir çevresel aktivizm örneği teşkil ederken, çevresel açıdan fayda hedefleyen bir kamu politikasını desteklemek vb. gibi davranışlar kamusal alanda aktivist olmayan davranışa örnek verilebilir. Tüketici araştırmacılarının ve psikologların en çok odaklandığı davranış tipi ise geri dönüşüm, enerji tasarrufu, yeşil tüketicilik gibi özel alan çevreciliğidir (Stern, 2000). Bu çalışmanın odak noktası da bireylerin çevreci tüketim davranışları ve bu davranışların Değer-İnanç-Norm kuramı temelinde açıklanmasıdır.

DİN kuramının çevreci davranışları açıklamak için kullandığı üç faktör değerler, inançlar ve normlardır. Araştırmalar özellikle altruist, biyosferik değerler gibi öz-aşkın değer yönelimleri ve egoizm, hazcılık gibi öz-genişletim değer yönelimleri ile çevresel inançlar ve çevreci davranışlar arasında anlamlı ilişkililer olduğunu ortaya koymuşlardır (Stern vd., 1999; Stern, 2000; Thogersen ve Ölander, 2002; Schultz ve Zelezny, 1999; Kim, 2011; Milfont vd., 2010; Menzel ve Bögeholz, 2010; Şahin 2013; Steg vd.,2005; De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008; Steg vd., 2014; Han vd.,2016).

DİN kuramında çevreci davranışları ve tutumları açıklamak için kullanılan değerler Schwartz'ın değer sınıflandırması esas alarak geliştirilmesine rağmen önceki bölümde bahsedildiği gibi çevreci davranış ve inançların hem altruistik, hem egoistik hem de biyosferik değerler tarafından açıklanabileceği öngörülmüştür (Stern vd., 1999; Stern, 2000). Çevreci davranışları açıklamak için geliştirilen bu üçlü değer ayrımının geçerliliği ve güvenilirliği bir çok araştırma tarafından doğrulanmıştır (Steg vd., 2005;De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008). Teoride bu üç değer de çevreci davranışları ve çevreci inançları pozitif yönde etkilediği varsayılsa da genellikle altruistik ve biyosferik değerlerin çevreci davranışları ve inançları pozitif, egoistik değerlerin ise negatif yönde etkilediğine yönelik bulgular mevcuttur (Stern vd., 1999; Steg vd.,2005; De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008; Steg vd., 2014; Han vd.,2016). Çevreci davranışları açıklamak için geliştirilen üçlü değer modeline son yıllarda farklı değerler de eklenmeye başlamıştır. Örneğin

Steg vd.(2014) tarafından yapılan araştırmada öz-aşkınlık değerlerin altruistik ve biyosferik değerler olarak birbiriyle ilişkili fakat motivasyonel olarak farklı değerlere ayrılmasına benzer biçimde öz-genişletim değerlerin de egoistik ve hazzı (hedonistic) değerler olarak ikili bir ayrıma tabi tutulabileceği ortaya konmuştur. Literatürde hedonist değerlerin çevreci tutum ve davranışlarla negatif ilişki olduğunu saptayan araştırmalar mevcuttur (Thogersen ve Ölander, 2002; Steg vd.,2014)

DİN kuramında inanç boyutu; Yeni Çevresel Paradigma (YÇP) (Dunlap ve Van Liere, 1978; Dunlap vd., 2000), sorunun/sonuçların farkındalığı ve sorumluluk atfetme (Schwartz 1977) faktörlerinden müteşekkildir. Kurama göre kişinin değerleri insan ve çevre arasındaki münasebete ilişkin genel bir dünya görüşü olan yeni çevresel paradigmayı harekete geçirir. Örneğin Schultz (2001) ve Jansson vd. (2010) biyosferik, altruistik ve egoistik değerlerin yeni çevresel paradigmayı pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilediği ortaya konulmuştur. Chua vd.(2015)'in Malezya'da 277 çiftçi üzerinde yaptığı bir araştırmada da benzer bir biçimde biyosferik, altruistik ve egoistik değerlerin yeni çevresel paradigmayı pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilediği ortaya konulmuştur. Bununla beraber Han vd. (2016) cruise seyahatine katılan turistler ile ilgili yaptığı bir araştırmada ise biyosferik ve altruistik değerlerin yeni çevresel paradigma üstündeki etkisi anlamlı ve pozitif, egoistik değerin ise yeni çevresel paradigma üstünde herhangi bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Görüleceği üzere çevre ve biyosferin önemini vurgulayan biyosferik değerler ve bencil bir yönelimden uzak durup başkalarının faydasını göz önünde tutan altruistik değerler gibi değer yönelimlerini içeren öz-aşkınlık (self-transcendent) değer yönelimleri yeni çevresel paradigma üstünde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Fakat bireyin kişisel çıkar ve faydasını maksimize etmeyi vurgulayan egoistik değerler benzeri değer yönelimlerini içeren öz-genişletim (self-enhancement) değer yönelimlerinin bazen Stern vd. (1999)'in belirttiği gibi çevresel inanç ve tutumlar üstünde pozitif bir etkiye sahipken bazen herhangi bir etkiye sahip olmadığı (Han,vd.2016) bazense negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir (De Groot ve Steg, 2008). Bahsedilen bu ilişkiyi sınamak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Egoistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Altruistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Hazcılık değerlerinin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Biyosferik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır

DİN kuramının inanç boyutunda yer alan diğer faktörler; kişinin eylemlerinin doğa üstündeki zararlı etkilerinin farkında olmasını ifade eden sorunun/sonuçların farkındalığı ile bu zararlı etkilerin sorumluluğunu ne ölçüde üstlendiğini gösteren atfedilen sorumluluktur. Sonuçların farkındalığı, sorumluluk atfetme ve kişisel norm değişkenleri orjinalinde norm aktivasyon kuramı içinde yer aldığından hem DİN hem de NAK kuramını esas alan çalışmalar yukarıda zikredilen bu ilişkileri defaatle sınamıştır (Onwezen vd., 2013; Han,2014; Stern vd., 1999; De Groot ve Steg, 2009; Hopper ve Nielsen, 1991; Guagnago vd., 1994; De Groot ve Steg, 2009; Dervişoğlu vd., 2009). Schwartz'ın norm aktivasyon çerçevesine göre bireylerin çevreye verdikleri zarara yönelik farkındalığı ve çevre dostu davranmamanın muhtemel zararlı sonuçlarına yönelik kendilerine atfettikleri sorumluluk zararlı sonuçları engelleyen özel bir davranışa katılıp katılmama gerekliliğini belirleyen kişisel normları tetikler (Han,2015). Örneğin De Groot ve Steg (2009) sonuçların farkındalığı, sorumluluk atfetme, kişisel norm ve çevreci davranış arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Ayrıca Steg ve De Groot (2010) da atfedilen sorumluluğun, sonuçların farkındalığı ve kişisel norm, kişisel normun ise atfedilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı bir etkiye sahip olduğu ortaya koymuştur. Özetle DİN kuramının inanç boyutunu oluşturan faktörler ardışık olarak birbirini etkileyerek kişisel normu aktif hale getirmekte ve kişisel norm da çevreci davranışı ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca sonuçların farkındalığı ve atfedilen sorumluluğun kişisel norm ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde düzenleyici bir etkisinin bulunduğuna yönelik çalışmalar da vardır (Hopper ve Nielsen,1991; Schwartz ve Howard,1980). Bahsedilen bu ilişkileri sınamak için aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H5: YÇP'nin sonuçların farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır

H6: Sonuçların farkındalığının yüklenilen sorumluluk üstünde anlamlı bir etkisi vardır.

H7: Yüklenilen sorumluluğun kişisel normlar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H8: Kişisel normların çevreci davranış üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H9:Yüklenilen sorumluluk, sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir.

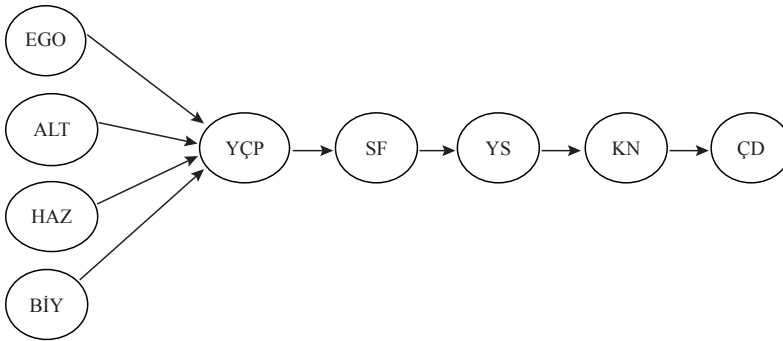
H10: Kişisel normlar yüklenilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir.

Araştırmanın ilerleyen kısmında ilgili hipotezler istatistiki yöntemler vasıtası ile analiz edilecek ve hipotezlerin geçerlilik durumu elde edilen bulgular ışığında tartışılacaktır.

Yöntem

Bu araştırmanın amacı çevreci tüketim davranışlarını Değer İnanç Norm kuramı temelinde açıklamaktır. Araştırmanın bu kısmında araştırmanın amacına ilaveten modeli, ölçekleri ve örnekleme hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

Araştırma Modeli³

³ EGO: Egoistik değerler, ALT: Altruistik değerler, HAZ: hazcılık değerleri, BİY: biyosferik değerler, YÇP: yeni çevresel paradigma, SF: sonuçların farkındalığı, YS: yüklenilen sorumluluk, KN: kişisel normlar, ÇD: Çevreci davranış.

Örneklem

Veriler 2012 yılında toplanmıştır. Araştırmanın evreni Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerdir. Bu evreni temsil etmesi için İktisadi ve İdari Bilimler Fa-kültesinden kolayda örnekleme yoluyla seçilen 381 adet öğrenciye anket uygulanmıştır. Katılımcıların 224'ü kadınken 157 kadarı erkektir. Ka-tılımcıların %73'ü 19-22 yaş aralığındadır. %57'sinin geliri aylık 600 TL'den azken %15'inin geliri 600 ve 800 TL, %28'inin aylık geliri ise 800 ve 1000 TL arasındadır.

Ölçekler

Araştırmada değerler, sonuçların farkındalığı, yüklenilen sorumluluk, kişisel normlar ve çevreci davranış ölçekleri kullanılmıştır. Bu ölçeklerle ilgili bilgiler aşağıda detaylı olarak verilmiştir.

Değerler için De Groot ve Steg (2008) tarafından geliştirilen, Schwartz'ın değerler listesinin kısa versiyonu kullanılmıştır. Steg vd. (2014)'nin yaptığı gibi hazcı değerler (Schwartz1992) de ölçeğe eklenmiştir. Ka-tılımcılar ölçeğin içerdiği toplam 14 *maddeyi* “1:*Bana hiç benzemi-yor.....5:Bana çok benziyor*” şeklinde cevaplandırmıştır. Çalışmada ölçeğin Cronbanch-Alfa katsayısı 0.81 olarak tespit edilmiştir. Bu du-rumda ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir (Altunışık vd., 2007). Ver-inin teorik olarak tanımlanmış olan üç değer bileşenine ne kadar uygun olduğunu test etmek için Çoklu Grup Yöntemi (Multiple Group Meth-od) kullanılmıştır. ÇGY doğrulayıcı faktör analizinin basit ve etkili bir yöntemidir (Nunnally, 1978).

Tablo 1. Değer İfadeleri ve Değer Bileşenleri Arasındaki Düzeltilmiş Korelasyonlar (Çoklu Grup Yöntemi)

	Egoistik	Altruizm	Hazcılık	Biyosferik
<i>Egoistik değerler</i>				
Zenginlik	0,31**	-0.11	0.13*	-0.05
Sosyal güç	0,48**	0.09	0,24*	0,19**
Hırs	0,54**	0,20*	0,38**	0,38**
Etkililik	0,48**	0,29**	0,30**	0,38**
<i>Altruistik değerler</i>				
Eşitlik	0,16**	0,48**	-0,01	0,31**
Yardımseverlik	0,19**	0,58**	0,39**	0,53**
Dünya barışı	0,28**	0,61**	0,32**	0,28**
Sosyal Adalet	0,15**	0,60**	0,28**	0,41**
<i>Hazcılık değerleri</i>				
Eğlence	0,29**	0,26**	0,49**	0,21**
Zevk	0,35**	0,23**	0,46**	0,26**
İyi vakit geçirmek	0,27**	0,41**	0,48**	0,37**
<i>Biyosferik değerler</i>				
Çevreyi korumak	0,18**	0,52**	0,28**	0,48**
Kirliliği engellemek	0,33**	0,37**	0,17**	0,33**
Doğayla bütünleşmek	0,25**	0,46**	0,29**	0,42**

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere biyosferik değer ifadeleri hariç bütün ifadeler en yüksek korelasyon katsayılarını kendi teorik bileşenleri ile vermişlerdir. Biyosferik değer ifadelerin ise altruistik değer bileşeni içinde yer aldığı görülmüştür. Bu durumda sınanma olanağı kalmadığından H4 test edilememiştir.

Sonuçların farkındalığı, yüklenilen sorumluluk, kişisel norm ölçekleri Ibtissem (2010) ‘den alınmıştır. Çevresel olarak önem arz eden davranış türlerinden biri olan yeşil ürün satın alma davranışları (Stern,2000) ölçeği ise Robert ve Straughan (1999)’dan alınmıştır. 5’li Likert ölçeği kullanılmış olup cevap seçenekleri 1 “*Kesinlikle katılmıyorum.....5 “Kesinlikle katılıyorum”* şeklindedir. Çalışmada ölçeklerin tek faktörlü bir yapıda olup, Cronbach Alfa katsayılarının sırasıyla 0.60, 0.60, 0.80 ve 0.90 olduğu tespit edilmiştir.

Doğaya ilişkin inançları yahut dünya görüşünü ölçmek için Dunlap ve Van Liere (1978) tarafından geliştirtiren ve Dunlap vd. (2000) tarafından revize edilen “Yeni Çevresel Paradigma Ölçeği” kullanılmıştır. 15 ifadeden oluşan bu ölçeğin yapısı keşfedici faktör analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Yeni Çevresel Paradigma ile ilgili faktör analizinin detayları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Yeni Çevresel Paradigma Faktör Analizi

Faktör ve İfadeler	Fak. Yük.	Açık. Var.
Faktör 1 İnsan Egemenliği	15.90	
İnsanlar doğanın tamamına hükmetmek için yaratılmıştır.	.73	
İnsanlar bir gün doğanın nasıl çalıştığını öğrenecekler ve ona hükmedebilecekler.	.67	
İnsanların içinde bulunduğu ekolojik kriz denilen olay çok abartılıyor.	.66	
İnsanların doğayı ihtiyaçları için değiştirmeye hakları vardır.	.64	
Doğanın dengesi modern endüstri ülkelerinin etkileriyle başa çıkmak için yeterlidir.	.52	
Faktör 2 Çevresel Felaket	14.82	
Doğanın dengesi çok hassastır ve kolayca bozulabilir.	.67	
Herşey şu anda olduğu gibi giderse yakında çok büyük bir çevresel felaket yaşayacağız.	.65	
Yeryüzü sınırlı alan ve kaynaklarıyla bir uzay gemisi gibidir.	.63	
Bitki ve hayvanlar yaşamlarını sürdürmek konusunda insanlarla eşit haklara sahiptir.	.54	
Bizi diğer canlı türlerinden ayıran özel yeteneklerimize rağmen biz insanlar hala doğanın kanunlarına bağlıyız.	.49	
Faktör 3 Doğanın Sınırları	11.98	
Dünyanın taşıyabileceği insan sayısının sınırına yaklaşıyoruz	.74	
İnsanlar doğal çevrelerini çok kötü kullanıyorlar	.65	
İnsanlar doğaya müdahale ederse bunun genellikle acı sonuçları olur.	.65	
Faktör 4 Umutlular	8.51	
İnsanların fikir zenginliği dünyanın yaşanmaz bir yer haline gelmesini engelleyecektir.	.77	
Açıklanan Toplam Varyans	%51.23	
KMO: 0.79		
Barlets Küresellik testi: Ki Kare 874,907 SD 105 Sig 0.00		

Toplam 15 ifadeden oluşan Yeni Çevresel Paradigma ölçeğinden 1 adet ifade faktörlerin yapısını bozması sebebiyle çıkarılmıştır. Kalan ifadeler 4 farklı faktöre ayrılmış olup bu faktörler, insan egemenliği, çevresel felaket, doğanın sınırları ve umutlular olmak üzere isimlendirilmişlerdir. Oluşturulan bu faktörler tüm yapının toplam %52'sini açıklamaktadır. Barlett küresellik testi 0.001 olduğundan yapılan analiz istatistiki açıdan anlamlı, Keiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği testi de %79'lu bir skor ortaya koyduğundan veri seti faktör analizine tabi tutulmak için oldukça uygundur.

4. ANALİZ ve DEĞERLENDİRME

DİN kuramında her bir değişken hemen bir sonraki değişkeni etkilemekle beraber kendinden sonra gelen diğer değişkenleri de etkileyebilir (Stern vd.,1999). Bu durumu test etmek amacıyla bir dizi regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 3. Kişisel Normların Çevreci Davranışlar Üzerindeki Etkisi

<i>Çevreci Davranış (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	1.552	.193		8.039	.0001
Kişisel normlar	.492	.051	.479	9.642	.0001
<i>Model 1: R=0,479, R²=0,230, F=92.973, p<0,01 (0.001)</i>					
<i>Çevreci Davranış (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	.683	.329		2,073	.039
Kişisel normlar	.499	.054	.437	8.261	.0001
Hazcılık	-.158	.055	-.155	-2872	.004
Egoistik	.082	.054	.079	1.539	.127
Altruistik	.013	.070	.011	.183	.855
Sonuçların farkındalığı	.066	.040	.093	1,672	.096
Yüklenilen sorumluluk	-.102	.059	-.097	-1.728	.085
İnsan Egemenliği (yçp)	.138	.044	.154	3.157	.002
Çevresel felaket (yçp)	.224	.066	.201	3.367	.001
Doğanın sınırları (yçp)	.026	.051	.028	.511	.610
Umutlular (yçp)	.032	.031	.051	1.032	.303
<i>Model 2 R=0,573, R²=0,329, F=14.839, dR²= 0.099 p<.01 (0.001)</i>					

Model 1’de çevreci davranışları açıklamak üzere ilk önce kişisel normlar analize tek değişken olarak dahil edilmiştir. Kişisel normlar çevreci davranışlardaki değişimin 0.23’ünü açıklamakla beraber çevreci davranışlar üstündeki açıklayıcılığı pozitif ve anlamlıdır ($R^2=0,230$, $F=92.973$, $p<.01$, $B=0.492$). Yani birey çevreyi korumak adına daha fazla ahlaki zorunluluk duygusu hissettiğinde buna paralel olarak daha fazla çevreci tüketim eğilimi sergilemektedir. Bu durumda $H8$: “*Kişisel normların çevreci davranış üzerinde anlamlı bir etkisi vardır*” hipotezi desteklenmiştir. Model 2’de kuramdaki diğer değişkenler de modele dahil edilmiş ve kişisel normların çevreci davranışlar üstündeki etkisi kontrol altında tutulmuştur. Kişisel normlar sabit tutulduğunda, hazcılık ve yeni çevresel paradigma faktörlerinden çevresel felaket ve insan egemenliği değişkenlerinin çevreci davranışlar üstünde anlamlı bir etkiye sahip olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca yeni değişkenlerin dahil edilmesiyle modelin açıklayıcılık gücü 0.09 oranında artmıştır ($R^2=0,329$, $F=14.839$, $dR^2= 0.099$, $p<.01$). Hazcılık değişkeninin çevreci tüketim davranışları üstündeki etkisi negatif iken ($B=-0.158$, $p<0.05$) çevresel felaket ve insan egemenliği değişkeninin etkisi pozitiftir ($B=0.224$, $p<0.05$; $B=0.138$, $p<0.05$). Bu durumda kişinin yaşamına rehberlik eden bir ilke olarak hazcılıkla ilgili değerlere daha fazla önem atfetmesi halinde çevreci tüketim eğiliminde azalma ortaya çıkmaktadır. Çevrenin bir felaketle yüz yüze olduğu fikrini benimsediği ölçüde ise çevreci tüketim davranışları sergileme eğilimi artmaktadır.

Tablo 4. Yüklenilen Sorumluluğun Kişisel Normlar Üzerindeki Etkisi

<i>Kişisel normlar (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	2.310	.223		10.367	.0001
Yüklenilen sorumluluk	.347	.054	.340	6.378	.0001
<i>Model 1: R=0,34, R²=0,115, F=40.677, p<.01 (0.001)</i>					
<i>Kişisel Normlar (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	1.213	0.341		3.560	.0001
Yüklenilen sorumluluk	.186	.061	.182	3.038	.0003
Hazcılık	.043	.058	.043	.738	.461
Egoistik	-.045	.056	-.045	-.803	.422
Altruistik	.274	.072	.239	3.821	.0001
Sonuçların farkındalığı	.097	.042	.139	2.323	.021
İnsan Egemenliği (yçp)	.031	.046	.035	.666	.506
Çevresel felaket (yçp)	.051	.070	.047	.729	.467
Doğanın sınırları (yçp)	-.017	.054	-.018	-.314	.754
Umutlular (yçp)	.002	.033	.003	.060	.952
<i>Model 2: R=0,457, R²=0,209, F=8.939, dR²= 0.094 p<.01 (0.001)</i>					

Model 1’de yüklenilen sorumluluğun kişisel normlar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir ($B=0.347, p<0.01$). Ayrıca yüklenilen sorumluluk kişisel normlardaki değişimin 0.11’ini açıklamaktadır ve model genel olarak anlamlıdır ($R=0,34, R^2=0,115, F=40.677, p<.01$). Bu durumda $H7$: “Yüklenilen sorumluluğun kişisel normlar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır” hipotezi desteklenmiştir. Model 2’de yüklenilen sorumluluğun kişisel normlar üzerindeki etkisi sabit tutulduğunda altruistik değer ve sonuçların farkındalığı değişkenlerinin kişisel normlar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. ($B=0.274, p<.05$; $B=0.097, p<0.05$) Ayrıca yeni değişkenlerin dahil edilmesiyle modelin açıklayıcılık gücü 0.094 oranında artmıştır ($R^2=0,329, F=14.839, dR^2= 0.094, p<.01$). Bu durumda bireylerin çeşitli çevresel problemlerin ortaya çıkışıyla ilgili kendine yüklediği sorumluluk arttıkça, çevreye zarar vermeyen eylemlerde bulunmaya yönelik duyduğu ahlaki zorunluluk hissi de artacaktır. Ayrıca kişinin eylemlerinin çevresel sonuçlarından haberdar olması ve bencil yönelimli olmayan başkalarının mutluluğunu göz önünde bulunduran

altruistik değerleri benimsemesi arttıkça, kişisel normlarda da bir artış gözlenmektedir.

Tablo 5. Sonuçların Farkındalığının Yüklenilen Sorumluluk Üzerindeki Etkisi

<i>Yüklenilen sorumluluk (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	2,919	.152		19.220	.0001
Sonuçların farkındalığı	.267	.035	.393	7.544	.0001
<i>Model 1: R=0.393, R²=0.154, F=56.906, p<.01 (0.001)</i>					
<i>Yüklenilen sorumluluk (Bağımlı Değ.)</i>	<i>B</i>	<i>SH</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>Sig.</i>
Constant	1,309	,310		4,224	,0001
Sonuçların farkındalığı	,157	,038	,230	4,132	,0001
Hazcılık	,033	,054	,035	,617	,538
Egoistik	,026	,053	,027	,496	,620
Altruistik	,236	,066	,210	3,578	,0001
İnsan Egemenliği (yçp)	-,008	,043	-,009	-,179	,858
Çevresel felaket (yçp)	,053	,066	,050	,808	,420
Doğanın sınırları (yçp)	,179	,049	,201	3,650	,0001
Umutlular (yçp)	,004	,030	,006	,118	,906
<i>Model 2: R=0,522, R²=0,273, F=14.290, dR²= 0.118 p<.01 (0.001)</i>					

Model 1’de görüldüğü üzere sonuçların farkındalığı değişkeninin yüklenilen sorumluluk değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır ($B=0.267, p<0.05$). Bu durumda H_6 : “*Sonuçların farkındalığının yüklenilen sorumluluk üstünde anlamlı bir etkisi vardır*” hipotezi desteklenmiştir. Sonuçların farkındalığı yüklenilen sorumluluk değişkenindeki varyansın 0.154’ünü açıklamaktadır ($R=0.393, R^2=0.154, F=56.906, p<.01$). Model 2’de sonuçların farkındalığının yüklenilen sorumluluk üzerindeki etkisi kontrol altında tutulduğunda, altruistik değer ve doğanın sınırları değişkenlerinin yüklenilen sorumluluk değişkeni üstünde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu göze çarpmaktadır ($B=0.236, p<0.05; B=0.179, p<0.05$). Ayrıca modele dâhil edilen değişkenlerle birlikte modelin açıklayıcılık gücünün 0.118 düzeyinde artış gösterdiği tespit edilmiştir. ($R=0,522, R^2=0,273, F=14.290, dR^2= 0.118 p<.01$)

Tablo 6. YÇP'nin Sonuçların Farkındalığı Üzerindeki Etkisi

Sonuçların farkındalığı. (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	1,097	,391		2,802	,005
İnsan Egemenliği (yçp)	,015	,065	,012	,233	,816
Çevresel felaket (yçp)	,573	,088	,367	6,501	,000
Doğanın sınırları (yçp)	,203	,074	,155	2,759	,006
Umutlular (yçp)	,022	,046	,025	,482	,630
<i>Model 1: R=0.459, R²=0.211, F=20.676, p<.01 (0.001)</i>					
Sonuçların farkındalığı (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	,469	,467		1,004	,316
İnsan Egemenliği (yçp)	,019	,065	,015	,292	,770
Çevresel felaket (yçp)	,477	,095	,306	5,018	,000
Doğanın sınırları (yçp)	,186	,073	,142	2,540	,012
Umutlular (yçp)	,003	,046	,003	,060	,953
Hazcılık	,141	,081	,099	1,730	,085
Egoistik	-,044	,080	-,030	-,553	,581
Altruistik	,176	,099	,107	1,783	,076
<i>Model 2: R=0,482, R²=0,232, F=14.290, dR²= 0.021 p<.01 (0.001)</i>					

Model 1'de görüldüğü üzere Yeni Çevresel Paradigma faktörlerinden çevresel felaket ve doğanın sınırları değişkeninin sonuçların farkındalığı değişkeni üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır (B=0.573,p<0.05; B=0.273,p<0.05). Böylece H5: "YÇP'nin sonuçların farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır" hipotezi kısmen desteklenmiştir. Çevresel felaket ve doğanın sınırları sonuçların farkındalığı değişkenindeki varyansın 0.21'ini açıklamaktadır (R=0.459, R²=0.211, F=20.676, p<.01). Model 2'de çevresel felaket ve doğanın sınırlarının sonuçların farkındalığı üzerindeki etkisi kontrol altında tutulduğunda hiçbir değişkenin modele anlamlı bir katkı sunmadığı göze çarpmaktadır.

Tablo 7. Değerlerin YÇP üzerindeki etkisi

YÇP: İnsan Egemenliği (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	2,328	,327		7,128	,000
Hazcılık	,077	,067	,072	1,156	,249
Egoistik	,174	,067	,152	2,588	,010
Altruistik	-,119	,075	-,094	-1,587	,114
$R=0.180, R^2=0.032, F=3.723, p<.05 (0.012)$					
YÇP: Çevresel Felaket (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	1,475	,245		6,029	,000
Hazcılık	,116	,049	,130	2,353	,019
Egoistik	,077	,050	,083	1,556	,121
Altruistik	,378	,056	,358	6,708	,000
$R=0.461, R^2=0.212, F=29.992, p<.01 (0.001)$					
YÇP: Doğanın sınırları (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	2,453	,304		8,083	,000
Hazcılık	,079	,063	,076	1,262	,208
Egoistik	,016	,063	,015	,258	,797
Altruistik	,248	,070	,204	3,532	,000
$R=0.251, R^2=0.063, F=7.705, p<.01 (0.001)$					
YÇP: Umutlular (Bağımlı Değ.)	B	SH	β	t	Sig.
Constant	1,696	,454		3,734	,000
Hazcılık	,207	,094	,133	2,207	,028
Egoistik	,139	,095	,084	1,468	,143
Altruistik	,129	,105	,071	1,228	,220
$R=0.223, R^2=0.050, F=6.075, p<.01 (0.001)$					

Değerlerin doğa hakkındaki çeşitli inançları vurgulayan Yeni Çevresel Paradigmanın bileşenleri üstündeki etkisini inlemek için 4 farklı regresyon analizi yapılmıştır. İlk analizde egoistik değer bileşeninin insan egemenliği üstünde pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. İkinci analizde hazcılık ve altruistik değer değişkeninin çevresel felaket üstünde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır ($B=0.116, p<0.05$; $B=0.378, p<0.05$). Üçüncü analizde altruistik değer değişkeninin doğanın sınırları üstünde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiş-

tir ($B=0.248, p<0.05$). Son analizde ise hazcılık değerinin umutlular değişkeni üstünde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir ($B=0.207, p<0.05$). Böylece “*H1: Egoistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır*”, *H2: “Altruistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”* ve *H3: “Hazcılık değerlerinin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır”* hipotezleri kısmen desteklenmiştir.

Bir Aracı Model olarak NAK’ın sınanması

Aracı hipotezleri test etmek için Baron ve Kenny (1986)’nin yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre bir aracı etkinin oluşması için 4 şart sağlanmalıdır. Bu şartlar; bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni etkiliyor olması (aracı değişken yokken), aracı değişkenin bağımlı değişkeni etkiliyor olması, bağımsız değişkenin aracı değişkeni etkiliyor olması ve aracı değişken modele dahil edildiğinde bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni açıklama gücünün önemli bir miktarda azalması yahut ortadan kaybolması gerekliliğidir. Daha sonra ise bu azalma miktarının istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını ölçmek için Sobel testi uygulanır. Çalışmada Sobel testinin Goodman versiyonu kullanılmıştır (Baron ve Kenny, 1986).

İlk olarak H10: “*Kişisel normlar, yüklenilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir*” hipotezi test edilecektir. Yüklenilen sorumluluk kişisel normlar üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=40.677, p<0.01$. Yüklenilen sorumluluk çevreci davranış üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=40.677, p<0,01$. Kişisel normlar çevreci davranış üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=119.750, p<0.01$. Kişisel normlar ve sorumluluk yüklenme değişkenlerinin çevreci davranış üstündeki etkileri incelendiğinde, kişisel normlar kontrol altında tutulduğunda sorumluluk yüklenme değişkeninin çevreci davranış üstündeki etkisi anlamsız hale gelmiştir: ($B= -0.003, p:0.947$). Bu durumda H10: “*Kişisel normlar, yüklenilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir*” hipotezi geçerlidir. (Sobel test: 6.43, $p<0.01$)

Daha sonra “*H9:Yüklenilen sorumluluk, sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir*” hipotezi test

edilecektir. Sonuçların farkındalığı yüklenilen sorumluluk üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=96.272$, $p<0.01$. Yüklenilen sorumluluk kişisel normlar üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=62.900$, $p<0.01$. Sonuçların farkındalığı kişisel normlar üstünde anlamlı bir etkiye sahiptir: $F(1,379)=50.525$, $p<0.01$. Yüklenilen sorumluluk ve sonuçların farkındalığı değişkenlerinin kişisel normlar üstündeki etkisi incelendiğinde, sonuçların farkındalığı değişkeninin kişisel normlar üstündeki etkisinde bir azalma görülmüştür. ($b=0.256$, $b=0.158$) Bu durumda yüklenilen sorumluluğun sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde kısmi aracılık etkisi vardır. (Sobel test: 6.22, $p<0.01$) Böylece, “*H9:Yüklenilen sorumluluk, sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir*” hipotezi kısmen desteklenmiştir.

Araştırma modelinde belirtilmekte olan hipotezlerin testi yapılmış ve sonuçlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8. Hipotez-Durum Tablosu

HİPOTEZ	DURUM
H1: Egoistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen desteklendi
H2: Altruistik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen desteklendi
H3: Hazcılık değerlerinin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen desteklendi
H4: Biyosferik değerlerin YÇP üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Test edilemedi
H5: YÇP'nin sonuçların farkındalığı üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen desteklendi
H6: Sonuçların farkındalığının yüklenilen sorumluluk üstünde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H7: Yüklenilen sorumluluğun kişisel normlar üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H8: Kişisel normların çevreci davranış üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.	Desteklendi
H9:Yüklenilen sorumluluk, sonuçların farkındalığı ve kişisel normlar arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir.	Kısmen desteklendi
H10: Kişisel normlar yüklenilen sorumluluk ve çevreci davranış arasındaki ilişki üstünde aracı etkiye sahiptir.	Desteklendi

Tartışma

Bu araştırmanın temel amacı çevresel olarak önem arz eden davranış türlerinden olan çevreci tüketim davranışlarını Değer-İnanç-Norm kuramı temelinde açıklamaktır. Çalışma geneli itibariyle DİN kuramını destekler niteliktedir. Stern vd. (1999)'un da belirttiği gibi model içindeki her bir değişken bir sonrakini anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Ayrıca model içindeki bazı değişkenler kendinden bir sonra gelen değişkenler dışında farklı değişkenleri de etkilemektedir. Bu durum da DİN kuramının önermelerinden biridir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri değerler ölçeğinin egoistik, altruistik ve biyosferik değer yönelimleri biçiminde ayrılmamış olmasıdır. Bu durum literatürde bu değer yapılarını ayırtırmayı başarmış bazı çalışmalarla ters düşmektedir (Steg vd., 2005; De Groot ve Steg, 2007; De Groot ve Steg, 2008). Bu durumun en önemli sebeplerinden biri ise Schwartz (1992)'nin değerler sınıflandırmasının doğaya yönelik az sayıda değer içermesidir (De Groot ve Steg, 2007). Biyosferik değer ifadelerinin altruistik değer bileşenleri altında toplanması bu açıdan şaşırtıcı olmamıştır.

Bir başka önemli bulgu değer yapılarının DİN kuramı içerisinde inançlar boyutunda yer alan YÇP bileşenleri üstündeki etkileridir. Doğanın insanoğlunun ihtiyaçları için değiştirilebileceğini savunan YÇP faktörlerinden insanın egemenliği, egoistik değer haricinde, altruistik ve hazcılık değerlerinin hiçbiri tarafından anlamlı bir biçimde açıklanamamıştır. Bu durumda yüksek egoistik değer yönelimlerine sahip kişilerin doğanın insanoğlunun ihtiyaçları için değiştirilebileceğini savunması daha olasıdır. Altruistik değer çevresel felaket değişkenini anlamlı bir biçimde açıklamaktadır. Böylece kendi çıkarından ziyade başkalarının mutluluğunu önemseyen bireylerin, insanoğlunun doğaya kötü davrandığını ve böyle yapmaya devam ettiği takdirde çevresel bir yıkımla karşılaşacağını düşündüğü söylenebilir. Bu durum genel olarak benliği aşan değerlerin (altruistik, biyosferik vb.) YÇP'yı pozitif, benliği güçlendiren değerlerin ise (egoizm vb.) negatif yönde etkilediğini iddia eden literatürle uyumludur (De Groot ve Steg, 2008; Schultz ve Zelezny, 1999). Bir başka

ilginç bulgu ise bireyin haz yönelimli değerlere verdiği önem arttıkça, insanoğlunun dehasının dünyayı bir çevre felaketi yaşamaktan kurtaracağına duyduğu inancın da artmasıdır. Bu durum kısa vadeli hazlara odaklanmanın, bireyin sonucunda haz duyduğu bazı davranışların uzun vadede çevreye vereceği zararı görmezden gelme eğiliminde olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

YÇP faktörleri ve bireylerin davranışlarının çevreye verdiği zararın farkında olma düzeyi arasındaki ilişkiler de DİN kuramı içinde önemli bir yer arz etmektedir. Çevresel felaket ve doğanın sınırları faktörlerinin, sonuçların farkındalığı üstünde anlamlı ve pozitif etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum doğal kaynakların sınırsız olmadığını ve insanoğlunun bu kaynakları fütursuzca kullanmasının çevre felaketleri gibi bir bedeli olacağını düşünen bireylerin davranışları sonucunda çevreye verdikleri zararın daha çok farkında oldukları anlamına gelmektedir. Steg vd. (2005)'in bulguları da çalışmamızı destekler yöndedir. Ayrıca doğanın sınırları değişkeninin yüklenilen sorumluluk değişkeni üstünde de pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olması, doğal kaynakların bilinçsizce heba edilmesi konusunda hassas olan bu tutumun sürdürülebilir bir durum olduğuna inanmayan bireylerin, çeşitli çevre problemlerinin ortaya çıkması hususunda, böyle düşünmeyen bireylere göre daha çok sorumluluk hissettiği de bu bulgulardan çıkarılacak bir sonuçtur.

Çevre problemlerinin ortaya çıkışı ile ilgili bireyin kendine atfettiği sorumluluk olarak tanımlanan yüklenilen sorumluluk değişkenini etkileyen diğer faktörler göz önüne alındığında, üstünde durulması gereken önemli noktalardan birisi DİN kuramında belirtildiği gibi çevreye verilen zararların farkında olma seviyesinin arttıkça bireyin bu zararların ortaya çıkışı ve etkilerini telafi etmek için kendine yüklediği sorumluluğun da artıyor oluşudur (Stern vd., 1999; Stern 2000). Ulaşılan bu sonuç ilgili literatürle de paralellik taşımaktadır (Menzel ve Bögeholz, 2010; Steg vd., 2005; Schultz ve Zelezny, 1999. Bir başka önemli bulgu da bireyin bencil olmayan, altruistik değer yönelimleri arttıkça çevre problemlerinin ortaya çıkması ve çözümü konusunda kendine yüklediği sorumluluğun artmasıdır.

Kişinin çevreye zarar vermeyen bir şekilde davranması için ahlaki bir zorunluluk duygusu oluşturan kişisel normlar DİN kuramının en önemli parçalarından biridir. Bulgularımıza göre kişisel normları aktifleştiren en önemli unsurlar yüklenilen sorumluluk, altruistik değer ve sonuçların farkındalığıdır. Özellikle altruistik değerlerin kişisel normlar üzerinde pozitif bir etkiye sahip oluşu farklı çalışmalar tarafından da desteklenen bir bulgudur (Steg vd., 2000; De Groot ve Steg, 2007). Yani, kişinin hayatına rehberlik eden temel prensiplerden biri olarak altruistik değere önem vermesi, eylemleri itibarıyla kendi çıkarından önce, başkalarına yarar sağlamayı ön planda tutmasına neden olduğu için çevreci ürün satın alma davranışları sergilemek ve bu sayede hem doğanın hem de insanların yararına bir iş yapmış olmaya yönelik ahlaki bir zorunluluk hissi duyması mümkündür.

Kişisel normlar, hazcılık, insan egemenliği ve çevresel felaket değişkenleri yeşil ürün satın alma üzerinde anlamlı etkilere sahiptir. Kişisel normlar, çevresel felaket ve insan egemenliği değişkenlerinin yeşil ürün satın alma üzerindeki etkisi pozitifken hazcı değerlerin negatiftir. Bu durum literatürle uyumludur (Steg vd.,2014; Thøgersen ve Ölander, 2002) Kişi bir ürünün çevreye zarar verip vermediği hakkında bilgi sahibi olmak, yeşil ürünlere alternatiflerine kıyasla daha fazla para vermek ve performansından emin olamamak gibi çekincelerle mevcut ürün gamı vasıtasıyla yakaladığı konforu riske atmak istemeyebilir.

Değinilmesi gereken önemli sonuçlardan biride modelin aracı değişkenleridir. Yüklenilen sorumluluk çevreci davranışları kişisel normlar üstünden etkilemektedir. Yani kişilerin çevre problemlerinin ortaya çıkışı ve çözümü için sorumluluk alma düzeyi, onun çevreci davranışlar sergilemek için ahlaki bir zorunluluk duygusu hissetmesine bu da nihayetinde bir çevreci davranış türü olarak çevreci tüketim eylemlerinde bulunmasına sebebiyet verebilir. Sonuçların farkındalığı ise daha önce değinildiği gibi kişisel normları hem doğrudan, hem de yüklenilen sorumluluk değişkeni üstünden dolaylı olarak etkilemektedir. Bu durumda yüklenilen sorumluluğun kısmi aracılık etkisinden bahsedilebilir. Bu iki durum DİN kuramının içerdiği ve NAK'da daha önce yer alan değişkenler arasında-

ki aracı ilişkiyi, yani NAK'ın mediatör yorumunu destekler niteliktedir. (Stern vd., 1999; De Groot ve Steg, 2009; Han, 2014)

Araştırmanın en önemli kısıtlarından biri verilerin yeterince güncel olmamasıdır. Araştırmanın verileri 2012 yılında toplanmış olup çevreci davranış gibi güncel çevre sorunlarının algılanmasının büyük ölçüde etki ettiği bir davranış tipi olabildiğince güncel verilere dayanarak yapılmalıdır. Bir diğer kısıt ise kullanılan analiz metodu ile alakalıdır. Böyle bir çalışma ayrı ayrı regresyon analizleri yapılmak suretiyle değil de bir çok regresyon analizini aynı anda tek seferde yapabilen yapısal eşitlik modellemesi ile yapılırsa sonuçlar daha güvenilir olacaktır.

NAK ve DİN kuramı hakkında son zamanlarda güncel bazı yorumlamalar yapılmaktadır. Özellikle bu kuramlar içinde yer alan sonuçların algılanması, çevreci davranışlar vb. gibi değişkenlerle hristiyanlık dini öğretisi arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar vardır. (Truelove ve Joireman, 2009) Gelecek araştırmalar bu kuram temelinde incelenen inanç boyutuna dini inançlar, öğretiler ve bunların çevreci tüketim ile ilişkisini baz alarak farklı yorumlamalar getirebilirler. Ayrıca çevreci tüketim gibi davranışları Planlı Davranış Teorisi temelinde açıklamaya çalışan (Wu ve Chen, 2014) güncel bir eğilim de araştırma konusu yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S.,hg ve Yıldırım, E. (2007), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı b.). Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Aronson, E., Wilson, T. D., ve Akert, R. M. (2005), *Social Psychology*. NJ: Pearson Education.
- Bamberg, S., Hunecke, M., ve Blobaum, A. (2007), "Social context, personal norms and the use of public transportation: Two field studies", *Journal of Environmental Psychology*, 27, 190–203.
- Baron, R. M. ve Kenny, D. A. (1986), The moderator mediator variable distinction in social psychology research: Conceptual, strategic

- and statistic considerations, *Journal of Personality and Social Psychology* , 51, 1173-1182.
- Chua, K. B., Quoquab, F., Mohammad, J. ve Basiruddin, R. (2016), "The Mediating Role of New Ecological Paradigm Between Value Orientations and Pro-Environmental Personal Norm in the Agricultural Context", *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 28(2), 323-349, <http://doi.org/10.1108/APJML-09-2015-0138>.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2014), Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu, Ankara.
- De Groot, J. I., ve Steg, L. (2009), "Morality and Prosocial Behavior: The Role of Awareness, Responsibility and Norms in the Norm Activation Model", *The Journal of Social Psychology* , 149 (4), 425-449.
- De Groot, J. I., ve Steg, L. (2008), "Value Orientations to Explain Beliefs Related to Environmental Significant Behavior: How to Measure Egoistic, Altruistic, and Biospheristic Value Orientations", *Environment and Behaviour*, 40 (3), 330-354.
- De Groot, J. M., ve Steg, L. (2007), "Value Orientations and Environmental Beliefs in Five Countries: Validity of an Instrument to Measure Egoistic, Altruistic and Biospheric Value Orientations", *Journal of Cross-Cultural Psychology* , 38 (3), 318-332.
- Dervişoğlu, S., Menzel, S., Soran, H., ve Bögeholz, S. (2009), "Değerler, İnançlar ve Problem Algısının Biyolojik Çeşitliliği Korumaya Yönelik Kişisel Normlara Etkisi", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 37, 50-59.
- Dunlap, R. E., ve Van Liere, K. D. (1978), "The New Environmental Paradigm: A Proposed Measuring Instrument and Preliminary Results", *Journal of Environmental Education*, 9, 10-19.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G., ve Jones, R. E. (2000), "Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale", *Journal of Social Issues*, 56 (3), 425-442.

- Goleman, D. (2010), *Ekolojik Zeka*. (S. Toksoy, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Guagnano, G. A., Dietz, T., ve Stern, P. C. (1994), “Willingness to Pay for Public Goods: A Test of Contribution Model”, *Psychological Science*, 5 (6), 411-415.
- Han, H. (2014), “The Norm Activation Model and Theory-Broadening: Individuals’ Decision-Making on Environmentally-Responsible Convention Attendance”, *Journal of Environmental Psychology*, 40, 462-471.
- Han, H., Hwang, J., Lee, M.J. (2016), “The value–belief–emotion–norm model: investigating customers’ eco-friendly behavior”, *Journal of Travel&Tourism Marketing*, DOI: 10.1080/10548408.2016.1208790
- Harland, P., Staats, H., ve Wilke, H. A. M. (1999), “Explaining Pro-environmental Intention and Behavior by Personal Norms and the Theory of Planned Behavior”, *Journal of Applied Social Psychology*, 29(12), 2505–2528. <http://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1999.tb00123.x>.
- Harland, P., Staats, H., Wilke, H. A. M. (2007). “Situational and personality factors as direct or personal norm mediated predictors of pro-environmental behavior: Questions derived from norm-activation theory”, *Basic and Applied Social Psychology*, 29(4), 323–334, doi:10.1080/01973530701665058.
- Hopper, J., ve Nielsen, J. (1991), “Recycling as altruistic behavior: Normative and behavioral strategies to expand participation in a community recycling program”, *Environment and Behavior*, 23 (2), 195-220.
- Ibtissem, M. H. (2010), “Application of Value Beliefs Norms Theory to the Energy Conservation Behaviour”, *Journal of Sustainable Development*, 3 (2), 128-139.
- Jansson, J., Marell, A. ve Nordlund, A. (2010), “Green consumer beha-

- viyor: determinants of curtailment and eco-innovation adoption”, *Journal of Consumer Marketing*, 27(4), 358-370.
- Kiatkawsin, K. Ve Han, H. (2017), “Young travelers’ intention to behave pro-environmentally: Merging the value-belief-norm theory and the expectancy theory”, *Tourism Management*, 59, 76-88.
- Kim, Y. (2011), “Understanding Green Purchase: The Influence of Collectivism, Personal Values and Environmental Attitudes, and Moderating Effect of Perceived Consumer Effectiveness”, *Seoul Journal of Business*, 17 (1), 65-92.
- Kim, H., Kim, J., Oh, K., Yung, H. (2016) “Adoption of Eco-Friendly Faux Leather : Examining Consumer Attitude With the Value – Belief – Norm Framework”, *Clothing and Textiles Research Journal*, 1-18, DOI: 10.1177/0887302X16656439 ctr.sagepub.com.
- Menzel, S., ve Bögeholz, S. (2010), “Values, beliefs and norms that foster Chilean and German pupils’ commitment to protect biodiversity”, *International Journal of Environmental ve Science Education*, 5 (1), 31-49.
- Milfont, T. L., Sibley, C. G., ve Duckitt, J. (2010), “Testing The Moderating Role of the Components of Norm-Activation on the Relationship Between Values and Environmental Behavior”, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 41 (1), 124-131.
- Nunnally, J. C. (1978), *Psychometric Theory*, New York: McGraw-Hill.
- Onwezen, M. C., Antonides, G., ve Bartels, J. (2013), “The Norm-Activation Model: An exploration of The Functions of Anticipated Pride and Guilt in Pro-Environmental Behavior”, *Journal of Economic Psychology*, 39, 141-153.
- Oreg, S., ve T. Katz-Gerro (2006), “Predicting proenvironmental behavior cross-nationally: Values, the theory of planned behavior, and value-belief-norm theory”, *Environment and Behavior*, 38:462–483.
- Sahin, E. (2013), “Predictors of turkish elementary teacher candidates’ energy conservation behaviors: An approach on value-belief-norm

- theory”, *International Journal of Environmental and Science Education*, 8(2), 269–283. <http://doi.org/10.12973/ijese.2013.204a>.
- Schultz, P. W., ve Zelezny, L. (1999), “Values as Predictors of Environmental Attitudes: Evidence for Consistency 14 Countries”, *Journal of Environmental Psychology*, 19, 255-265.
- Schultz, P. W. (2001) “The Structure of Environmental Concern: Concern for Self, Other People, and The Biosphere”, *Journal of Environmental Psychology*, 21 (4), 327- 339.
- Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P., ve Franek, M. (2005), “Values and Their Relationship to Environmental Concern and Conservation Behavior”, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36 (4), 457-475.
- Schwartz, S. H. (1994), “Are there universal aspects in the structure and contents of human values”, *Journal of Social Issues* , 50, 19-45.
- Schwartz, S. H. (2006), “Basic Human Values”, *Revue Française de Sociologie*, 47 (4), 929- +.
- Schwartz, S. H. (1977), *Normative influence on altruism*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 10, 221-279.
- Schwartz, S. H., ve Howard, J. A. (1981)., “A Normative-Decision Making Model of Altruism”, Ed. J. P. Rushton, ve R. M. Sorrentino, *Inside Altruism and Helping Behavior*, Hillsdale: Erlbaum, 89-211.
- Schwartz, S. H., ve Howard, J. A. (1980), “Explanations of the Moderating Effect of Responsibility denial on the Personal Norm-Behavior Relationship”, *Social Psychology Quarterly* ,43, 441-446.
- Steg, L., ve De Groot, J. (2010), “Explaining prosocial intentions: Testing causal relationships in the norm activation model”, *British Journal of Social Psychology*, 49, 725–743. doi:10.1348/014466609X477745.
- Steg, L., Dreijerink, L., ve Abrahamse, W. (2005), “Factors influencing the acceptability of energy policies: A test of VBN theory”, *Journal of Environmental Psychology*, 25, 415-425.

- Steg, L., Perlaviciute, G., Werff, E., ve Lurving, J. (2014), "The Significance of Hedonic Values for Environmentally Relevant Attitudes, Preferences, and Actions", *Environment and Behavior*, 46 (2), 163-192.
- Stern, P. C. (2000), "Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior", *Journal of Social Issues*, 56 (3), 407-424.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnago, G. A., ve Kalof, L. (1999), "A Values-Belief-Norm Theory of Support for Social Movements: The Case of Environmentalism", *Research in Human Ecology*, 6 (2), 81-97.
- Straughan, R., ve James, R. (1999), "Environmental Segmentation Alternatives: A Look At Green Consumer Behaviour in New Millennium", *Journal of Consumer Marketing* (16), 558-575.
- Thøgersen, J., ve Ölander, F. (2002), "Human Values and Emergence of Sustainable Consumption Pattern", *Journal of Economic Psychology*, 23, 605-630.
- Truelove, H. B., ve Joireman, J. (2009), "Understanding the Relationship Between Christian Orthodoxy and Environmentalism: The Mediating Role of Perceived Environmental Consequences", *Environment and Behaviour*, 41 (6), 806-820.
- Van Riper, C. J., ve Kyle, G. T. (2014), " Understanding the internal processes of behavioral engagement in a national park: A latent variable path analysis of the value-belief-norm theory", *Journal of Environmental Psychology*, 38, 288–297. <http://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.03.002>.
- Wu, S.-I., ve Chen, J.-Y. (2014), "A Model of Green Consumption Behaviour Constructed by the Theory of Planned Behavior", *International Journal of Marketing Studies* , 6 (5), 119-132.
- Yeboah, F ve Kaplowitz, M.D. (2016), Explaining Energy Conservation and Environmental Citizenship Behaviors Using the Value-Belief-Norm Framework Human Ecology Review in press [Er.T.20.10.2016] url: <http://hdl.handle.net/1885/101119>.

Zang, Y., Wang, Z., Zhou, G. (2013), “Antecedents of employee electricity saving behavior in organizations: An empirical study based on norm activation model”, *Energy Policy*, 62, 1120–1127. doi:10.1016/j.enpol.2013.07.036.